

معرفی کتب چاپی

جغرافیائی دوران قاجار

قسمت چهارم

جواد - صنی نژاد

نجم الملك عبدالغفار

حمله این کتاب جغرافیا است که آن را سیز بر دو جزء قسمت نمود: جزء اول را در دو باب به عنوان کلیات و به طریق اجمال بیان نمود به طوری که بر هر فردی از افراد متعلمین مدرسه مارکه و بر هر کس که طالب تحصیل باشد لازم است که نزد دانائی بیاموزد و چون فارغ گشت مناسب چنان دید که به این اجمال قناعت نکند و چنین علم مفید شریفی را به حالت نقصان باقی نگذارد لهذا در این جزء ثانی به عنوان باب سومی شرح احوال ممالک را به طریق تفصیل بیان می‌کنم نه به اطباء محل و^۲

(باب اول و دوم قسلاً در کتاب اصول علم جغرافی معرفی شده است).

باب سیم: در تفصیل احوال ممالک صفحه زمین به عنوان جغرافی خاص: ص ۲۹۱ - ۳۲۴

فصل اول: در تفصیل ممالک اروپا ص ۲۹۱

شعبه اول: در احوال جزایر بریتانی (تفصیل طبیعی).

فقره اول: در حدود و وسعت و وضع سرحدات ص ۲۹۱

فقره دوم: در احوال جبال و مجاری آبها ص ۲۹۵

فقره سوم: در جبال و نهرها و دریاچه‌های ایرلند ص ۲۹۹

بیانات سیاسی فقره اول: ص ۳۰۱

در تقسیمات ولایتی و بلاد معروف مملکت انگلیس ص ۳۰۲

در شماره دوم مجله "رشد آموزش جغرافیا" اطلاعاتی از کتب جغرافیائی عبدالغفار دست داده و به معرفی سه کتاب از کتب جغرافیائی نامبرده پرداختم که یکی از آنها "اصول علم - جغرافی" بود، ایک معرفی "فروع علم جغرافی" عبدالغفار:

*

فروع علم جغرافی:

طبیعی و سیاسی، خشتی، (۱۷ طری)، خط نسخ، چاپ سگی، طهران، ۱۳۰۱ ق. ۳۲۰ ص.

صفحات کتاب به دنبال صفحات کتاب اصول علم جغرافی بطور مسلسل ادامه یافته و از ص ۲۸۹ آغاز و به ۵۰۸ خاتمه می‌یابد ولی در واقع صفحه پایانی کتاب باستی ۶۰۸ باشد زیرا به هنگام صفحه گذاری اشتباهی رخ داده و پس از ص ۴۶۴ صفحه ۳۶۵ نوشته شده و شماره گذاری صفحات تا پایان ادامه یافته است.

*

عبدالغفار در مورد این کتاب می‌نویسد:

... چون هر علم را اصولی است و فروعی، اصول را ناچار باید از استاد آموخت و فروع را به مطالعه و مرور گذرانید تا مدت تحصیل یک دوره علوم متعلقه به هر فنی چندان به طول نیانجامد، حقیر عبدالغفار هر علم را که درس گفته و کتابی در آن تألیف نموده به همین نهج پیشرفته، مثل حساب و هندسه و غیره، از آن

فروع
علی جفرانی

طبیعی و سیاسی

تخریج

ابن المخوم الفاضل

التحجیر علی محمد

عبد الغفار

طهران

۱۳۰۱

اصول

علی جفرانی

طبیعی و سیاسی

تخریج

ابن المخوم الفاضل

التحجیر علی محمد

عبد الغفار

طهران

فصل ۱۲۹۱

- شعبه سوم : تفصیل طبیعی هلند (« یی یا » یا « ندرلند ») ص ۳۳۱
 تفصیل دولتی : ص ۳۳۵
 جغرافیای تاریخی : ص ۳۴۰
 شعبه چهارم : لوکزامبورگ : ص ۳۴۲
 شعبه پنجم : دانمارک : ص ۳۴۳
 شعبه ششم : اسکاندیناویا (سوئد و نروژ) : ص ۳۴۹
 شعبه هفتم : روسه اروپا : ص ۳۶۱
 شعبه هشتم : در احوال مملکت استرمنگروا (اتریش - و هنگری) ص ۳۹۹
 شعبه نهم : در احوال مملکت آلمانی : ص ۴۱۴
 شعبه دهم : در احوال مملکت سوئی : ص ۴۴۵
 شعبه یازدهم : در احوال مملکت فرانسه : ص ۴۵۵

- در احوال ملک کال ص ۳۱۰
 در احوال ملک آکس ص ۳۱۲
 در احوال ملک ایرلند ص ۳۱۴
 در احوال راهها ص ۳۱۶
 در وضع حکومت و مذهب و طوایف و اخلاق السه - جزایر بریتانی ص ۳۱۷
 منتصرفات خارج جزایر بریتانی ص ۳۲۰
 در جغرافیای تاریخی ص ۳۲۱
 شعبه دوم : در احوال بلجیک ، تفصیل طبیعی : ص ۳۲۴
 تفصیل دولتی : ص ۳۲۶
 جغرافیای تاریخی : ص ۳۳۰

ششم دوازدهم: در احوال مملکت اسپانی: ص ۳۸۹ (۳۸۹+۱۰۰) ۴۸۹
 ششم سیزدهم: در احوال پرتغال: ص ۴۰۹ (۴۰۹+۱۰۰) ۵۰۹
 ششم چهاردهم: در احوال مملکت ایتالی: ص ۴۱۷ (۴۱۷+۱۰۰) ۵۱۷
 ششم پانزدهم: در احوال عثمانی اروپا: ص ۴۵۹ (۴۵۹+۱۰۰) ۵۵۹
 ششم شانزدهم: در احوال ملک یونان: ص ۴۹۲ (۴۹۲+۱۰۰) ۵۹۲

✱

کتاب به صفحه ۵۰۸+۱۰۰ = ۶۰۸ پایان می‌پذیرد، این موضوع
 فظمی است که کتاب فروع علم جغرافی دارای جلد دیگری نیز هست
 زیرا در صفحه پایایی کتاب سعدالفار چنین می‌نویسد:

« جغرافی تعصلی اروپا اسحا به آخر رسد و حالا شروع می‌کنیم
 به فصل دوم در جغرافی تعصلی آسیا ... حرف ربطیه پایان صفحه
 مذکور صحت آرا تا بید می‌ماند ولی نگارنده ناچار از رویت آن
 محروم بوده است.

در دوران قاجاریه به فراگیری علم جغرافیا در سالنهای ابتدایی
 تیر اهمیت می‌دادند و به ابزار کار درس مربوط که نقشه و کره
 جغرافیایی باشد توجه داشتند مثلاً:

کتاب « تعلیم الاطفال » در مجلد دوم خود که مخصوص دانش
 آموزان سال دوم ابتدایی است تصویری در این مورد به چاپ
 رسانیده که در بالای آن چنین می‌خوانیم:

« تصویر حسن خان که درس جغرافی می‌خواند ... کتاب مذکور
 جهت تشویق کودکان به فراگیری جغرافیا در مورد « امتحان حسن
 خان در علم جغرافیا » چنین نوشته است: (تلخیص شده):

« ... حسن خان شب و روز مشغول درس خواندن و مشق کردن
 است، در پیش معلم خود نشسته، درس جغرافی می‌خواند ...
 بعد از آنکه حسن خان مطالب جغرافیا را خوب یاد گرفت و از
 روی نقشه شناخت، معلم او را در حضور تمام رؤسای مدرسه امتحان
 می‌کند وقتی همه چیز را حسن خان از روی نقشه نشان می‌دهد
 تمجید و تحسین زیاد است به حسن خان می‌کنند و رئیس کل که
 جلد کتاب جغرافیای « میرزا موسی خان » که نقشه‌های خوب و
 متعدد دارد به او می‌بخشد و حسن خان کتاب را در کمال است
 می‌گیرد و تشکر می‌کند ... »

یادداشتها

- ۱- سال اول، شماره دوم، تابستان ۱۳۶۴، ص ۳۰.
- ۲- فروع علم جغرافی، ص ۲۹۰.
- ۳- جغرافیای میرزا موسی خان در شماره دوم همین مجله معرفی
 شده است.
- ۴- تعلیم الاطفال، نوشته محمود مفتاح الملک وزیر دارالشواری
 کبری، ۱۳۲۴ق. سنی، جیبی، نستعلیق، تحریر حاجی محمدرضای -
 سلطان الکتاب لشکر نویس محلاتی، ۱۱۰ ص، چاپ دارالخلافه
 تهران، به اهتمام آقا میرزا حسن و میرزا عباس‌خان، تلخیص شده
 از مبحث جغرافیا، ص ۳۹-۵۹.
- مفتاح الملک کتب دیگری نیز برای دانش آموزان نوشته است:
 مشنوی الاطفال، ۱۳۰۹ق.، تعلیم الاطفال مجلد اول ۱۳۱۶ق.
 خلاصه التواریخ ۱۳۲۵ق. و ...

کتابخانه و مرکز اطلاع رسانی
 بنیاد دایرة المعارف اسلامی